بەندەر فەیلی و کەماری دیکتاتۆر.. ئاراس سەعید

زیندان تیمایەکی دابڕاو نییە لەنێو بەرهەمەکانی «بەختیار عەلی»دا. لە بەشێک لە بەرهەمەکانیدا، جوگرافیای کارکردنی لە زیندانەوە دەگوازێتەوە بۆ پانتاییەکی فراوانتر. دەکرێت «دونیای زیندان و دەرەوەی زیندان» لە ڕۆمانەکانی بەختیار عەلیدا، بەمانایی «دونیای سیستەم و دەرەوەی سیستەم» شرۆڤە بکەین. بەو مانایەی، زۆرجار دەسەڵات جوگرافیای خۆی لە ڕێگەی سیستماتیککردنی دەرەوەی زیندانەوە درێژ دەکاتەوە. ئەگەر بڕوانینە بەشێک لە بەرهەمەکانی نووسەر، دەتوانین وێنایی ئەو هێڵە تەریبە بکەین کە لە نێوان زیندان و دەرەوەی زینداندا هەیە. بۆ نمونە: «جەمشید خان» لە زیندانەوە با لەگەڵ خۆیدا دەیبات، بۆ جوگرافیایەکی فراوانتر. شاری دەلاوار لە ڕۆمانی «هەورەکانی دانیال»دا ژیارەکە لەسەر زیندانییەک بوونیاد دەنرێت. وەلێ نووسەر لە «ڕۆمانی بەندەر فەیلی»دا، ڕاستەوخۆ لە زیندانەوە دەست پێدەکات. ئەوەی لە ڕۆمانەکەدا درێژ دەبێتەوە، پانتایی ئەو زیندانەیە کۆی کۆمەڵگەی تێ دەخزێندرێت. بەو مانایەی دەسەڵات جوگرافیای خۆی دەگوازێتەوە بۆ سیستماتیککردنی کۆی ژیان. لێرەوە «دنیای زیندان و دەرەوەی زیندان، دیلێتی و ئازادبوون» ئەو هێڵە تەریبەیە، کە بەندەر فەیلی ناتوانێت لە یەکدییان جودا بکاتەوە. ئەمەش هۆکارێکە بەدرێژایی تێکستەکە خوێنەر بەدوای ئەو پرسەدا پەلکێش بکات، کە ئازادی مانای چییە؟

...

ئەگەر قوڵترین پنتی ئەم ڕۆمانە دەستنیشان بکەین، دەبێت گوزارشت لەو پنتە ئەنتەلۆژییە بکەین؛ کە ژیانێک لە دامێنی مەرگێکدا دێتە بوون.

لێرەوە خوێنەر بەر دوالیزمەی مەرگ و ژیان دەکەوێت. بەندەر فەیلی لە ژووری سێدارەدا و، لە دامێنە تەرمی هەڵواسراوی «ئیسرا مەلەکشاهی»دا، وەک دواهەمین کوردی فەیلی دێتە بوون.

لە گۆشەنیگایەکی دیکەوە، بەندەر کۆتا خاڵی پنتی ژیان و مەرگە، ئەو لە دامێنی مەرگێکدا دێتە بوون.

«شۆپنهاوەر» ئەمەی “بەویستی ژیان” ناوزەند کردووە.

پرسی ئەنتەلۆژیا لە ڕۆمانەکەدا، پێچەوانەی پرسی ئەنتەلۆژیایە لە فەلسەفەی «سارتەر و هایدگەر»دا. چەمکی «کات و شوێن» ئەو دوو

گوزارییی، ک هیچ کات ل زینی «بندر فیلی»دا مانای نیی.
بندر فیلی ل ژووری مرگدا، محکوم دکرت ب ژیان، ژیانک ک سیستمکی دیکتاتر بهاکانی داشتووتو؛ ول بندر ب فیترت ناچت نو هیچ سیستمکو و، ماشنکانی سیستم ناتوانن ل پکهاتکی جگ ل «بندر فیلی» فمکی دیکی ل درووست بکن.
نیتچ وتیکی هی دت: «لناووی هموو پیاوکدا منداک هی، ک دیوت یاری بکات.»
سیستمی فاشیزم، دیوت ئو منداه پاکی ناووی بکوژن، کچی بندر فیلی ب همیش؛ پارزگاری ل منداه پاککی ناووی دکات. ئو تا دوا چرکساتکانی تمنی، بدم ونوزدانو وک منداه دار و درخت دژمرت.
...
ئوستووی هموو سیستمکی دیکتاتر لسر بنمای دوانیک دامزراو؛ دوانیک مرڨکان دابش دکات بسر دوو برد. باش و خراپ، تاوانبار و بتاوان. لرو؛ دوونیا دابش دکات بسر ئوانی لگمانن و ئوانی دووژمنمانن.
بندر فیلی « ن زیندانیی و ن ئازاد، ن تاوانبار و ن ب تاوان، ن لبری یاخیبووان و ن لبری حکومت، ن لبری ش و ن لبری خر.»
لبر ئووی ئیسرا ملکشاهی پی باشتربوو بمرت وک لووی هاوسرگیری لگ جلادکدا بکات، جلادکان دیانوت بندر فیلی وکو جلادک پروردبکن، تاوکو ئووی حی ئیسرا ئازار بچژت.
نووسر، لگی زیندانو، ونای دونیای فاشیزم و مندا دکشتو. زیندان بریتیی ل ستراکتری ٭
« سوبژکتیڤاسین» وکو دزگایک ب داشتنوی پیکربندی شوناسی مرڨ. ل گی پسی وک یک لکردنو، پیکربندی جڤاک دادژتو و مافی خنمیاشکردنی تاکگرایی و ئازادییکانی ل دسنتو. ب واتایکی دیک، پسی بئویدیککردنی سوژ ل گی سیمبولکان و دیسپلینی جستو.
ب دبین فکییک: مرڨ لم کاتدا دخزنرت نو دزگایکی دستاتو، دسات جست هدلوش، تکی دشکن و سر ل نو بونیادی دنتو. دیسپلینی جستیی، ملکچی و گوایی و ئامادی قبوکردنی دیسپلینی زیاتر و دساتی زیاتر دروست دکات.
بر ل سردمی مدرن، سزادان تنیا ووی ل کسی تاوانبار بوو، تنیا کسی تاوانبار ووبووی سزا دبوو، بام تکنیککانی

دیسپلین ڕوویان لە کەی دانیشتوانە.
واتە: دەسەڵاتی دیسپلین تەنیا کەسێك دیاری ناکات تاکو بیخاتە ژێر چاودێرییەوە، یاخود سزای بدات، بەڵکو هەوڵی کۆنترۆڵی کۆی کۆمەڵگە دەدات و هەموو دانیشتوان دەخاتە ژێر چاودێرییەوە. بە گەیشتن بە ئامانجی ملکەچکردن و لارەملێیی تاکەکان و فراوان بوونی دەسەڵاتەکەی، پێویستە گشت ڕەهەندەکی فەزا، زەمەن، جوڵە و ڕێسا و یاسایان بە دروست بکرێت و، کۆی کۆمەڵگە مۆنۆپۆڵ بکات. لێرەوە پانتایی زیندان بە درێژایی ڕۆمانەکە درێژ دەبێتەوە، بە جۆرێک نەک تەنیا بەندەر فەیلی، بەڵکوو هەموو کۆمەڵگە هەست بە ئازاد نەبوونیان دەکەن و، هەست بە خنکانیان دەکەن.
بەندەر فەیلی لەو ساتەوەی چاوی بە دنیا هەڵهێناوە، جگە لە ژووری مەرگ شوێنەکی دیکەی نەبینیوە. بە دەستی جەلادەکدا گەش دەکرێت، کە هەموو تەمەنی لە خنکاندنی دیلەکاندا بەسەربردووە.
هەرچەندە سەید شەهابی خوزاعی بە دەستی خۆی پەروەردەی کردووە، وەلە پێ دەڵێت: «تۆ تاکەکەسی لەم دوونیایە، نە خێزانت هەیە، نە ماڵ، نە شارت هەیە، نە وڵات. بەیە لەم زیندانە زیاتر شوێنەکی دیکەت نیە.» ناشوەن بە بەندەر فەیلی، ئەو گرفتە گەورەیە بوو کە دەبووە هەی ئەوەی لە دونیای دەرەوەی زیندانیشدا، هەست بەخنکان و دیلێتی بکات.
..…
ڕەنگە دوای کتێبی «کۆماری ترس»ی «کەنعان مەکییە»، ڕۆمانی «بەندەر فەیلی»باشترین کتێب بێت، لەبارەی ڕژێمی دیکتاتۆری بەعس و فاشیزمی عێراقییەوە بدوێت.
نووسەر لەڕێگەی سەربوردەکانی نەو ڕۆمانەکەوە، مێژووی چارەگە سەدەیەک لە ترس و فەلاقەخانە و داپڵۆسینی کۆمەڵگەی عێراقی دەگێڕێتەوە. ڕۆمانەکە پڕە لە تراژیدیا، شیکاری وردی مێژووی لەسەر کۆمەڵگەی عێراقی بە ترس و دڵەڕاوکێ و شپرزە بوونیان بە بەردەوامی، کە یارمەتیمان دەدات بە قووڵی لە مێژووی چارەگە سەدەیەک، لە ڕووتی ژیان سیاسی و کۆمەڵایەتی، کۆماری دیکتاتۆرییەتی عێراقی تێبگەین. هەروەها ئارگۆمێنتکی گرنگە، لەسەر دۆزی کوردە فەیلییەکانی عێراق، کە چۆن هەوڵی سڕینەوەی شوناس و ناسنامەیان دەدرێت، لە ڕێگەی داپڵۆسین و قڕکردن و کووشتن و دوورخستنەوەوەیانەوە.